

Цепкало Т.О.

Херсонський державний університет

МІФОЛОГЕМА НЕБА В ПОЕЗІЇ ДНІПРОВОЇ ЧАЙКИ ТА МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

Великого значення для дослідження та розуміння авторського світосприймання та літературного процесу в наш час набуває розгляд художньої спадщини та індивідуальної творчої манери митця відповідно до засад міфопоетики, оскільки кожна епоха, кожна людська спільнота, як і кожна особа, живе в часопросторі свого міфу.

Міфопоетична творчість обов'язково опирається на традиційні міфологічні сюжети та образи. Міфологічні конструкції в архітектоніці літературного твору функціонують у взаємодії із фольклорно-літературними явищами, тому що міфологія як винятковий вияв людської свідомості, наслідок аналітично-образотворчої роботи думки пов'язана з еволюцією людського мислення впродовж тисячоліть у межах загального духовного набутку людства.

Поетична творчість Дніпрові Чайки (Людмили Василевської) та Миколи Вінграновського в українському літературознавстві здебільшого вивчалася у традиційному річищі. Художній доробок Дніпрові Чайки розглядався Н.Вишневською, Я.Голобородьком, І.Немченком, Л.Ржепецьким та ін. Поезію М.Вінграновського досліджували В.Базилевський, І.Дзюба, В.Дончик, М.Ільницький, В.Моренець, Л.Талалай. На фольклористичну спрямованість ліричних творів митця звертали увагу Н.Данилюк, С.Єрмоленко, Т.Салига. Оскільки фольклоризм є невід'ємною частиною міфотворчості, це дає можливість розглядати художню творчість Дніпрові Чайки та Миколи Вінграновського з погляду міфопоетики.

Окремі міфологеми, архетипні образи в поетичних текстах М.Вінграновського були об'єктом дослідження таких літературознавців, як Т.Бахтіярова, С.Богдан, І.Борисюк, Л.Кужільна, Л.Тарнашинська, М.Токар. Творчість Дніпрові Чайки з погляду міфопоетики в сучасному літературознавстві глибоко не вивчалася. На концептуальному та стильовому

рівнях міфологізм пронизує всі сфери поетичного світобачення Дніпрові Чайки та М.Вінграновського, тому потребує детального літературознавчого осмислення.

Метою статті є виявлення та окреслення концептуальних основ міфопоетичного мислення Дніпрові Чайки та Миколи Вінграновського, інтерпретація образу неба у руслі міфологічного символу та з'ясування його ролі у становленні авторського світобачення поетів.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання низки завдань: з'ясувати особливості реалізації міфологеми неба в поетичних творах Дніпрові Чайки (Л.Василевської) та М.Вінграновського, дослідити її вплив на формування індивідуально-авторського світорозуміння обох митців.

Небо – свята життєдайна стихія, що їй поклонялися давні українці; величний образ давньоукраїнської міфології [6, с. 170]. Так, це одна із основних стихій, що неодмінно присутня майже в усіх світових космогонічних міфах. У поетичному доробку Дніпрові Чайки та М.Вінграновського ця стихія постає як один із найважливіших міфопоетичних символів, у якому поєднуються вірування давнього українського язичництва та біблійні уявлення про світобудову.

Небо вважається місцем перебування Бога та ангелів, (...) там, де, за народними уявленнями, знаходиться престол Божий і де Бог показує свою велич і славу ангелам та угодникам своїм [2, с.331]. У поезії М.Вінграновського «Скіфська колискова» Бог постає творцем та правителем неба, а тому й усього суцього, що цілком відповідає християнським твердженням про походження світу:

Бог прикотив небеса

Темною хмарою з ночі [1, с.264].

Водночас автор у цій поезії звертається до язичницького предка скіфів («З ранку, моє скіфеня, / Станеш до вечора скіфом [1, с.264]»), що свідчить про поєднання поганських та біблійних мотивів, відповідно до яких хмари є невід'ємною частиною неба.

Такими ж мотивами пройнята поезія Дніпрової Чайки «Нічною добою», в якій стверджується взаємозв'язок усіх природних явищ і стихій, що також створені Богом:

Серед неба високо
Срібний місяць став,
Тихую-претихую
Нічку бог послав [3, с.172].

Тут чітко простежується причино-наслідковий зв'язок «небо→місяць→ніч», які підтверджують універсальну просторово-фізичну відповідність між світом і людиною.

У світовій культурі небеса – це обитель богів, які вселяють страх і благоговіння, що охоплюють людей, котрі живуть на землі. Тому хмари, вітер, буря, грім і блискавка завжди розглядалися як діяння богів і були наповнені символічними асоціаціями [4, с.198]. Тобто божественне походження неба є незаперечним. У поезіях Дніпрової Чайки та Миколи Вінграновського всі ці символи божественної влади зображуються у тісному зв'язку із небом. Наприклад, у М.Вінграновського небо для вітру стає місцем відпочинку («Як вітер в затінку небес» [1, с. 331]), хмара – житлом для грому («Грім жив у хмарі, і згори / Він бачив, хто що хоче» [1, с.250]).

Хмари, блискавка, грім та дощ подаються Дніпровою Чайкою у вигляді єдиного ланцюга подій, що свідчить про несвідоме звернення авторки до міфологічних схем:

Грім перерізав
Сивую хмару,
Блискавка крила спалила,
Дощиком дрібним,
Чистим і срібним,
Хмара весь берег омила [3, с.250].

За народними уявленнями, блискавка – небесний вогонь, який насилає громовержець Перун, щоб відігнати темні зимові сили, злих демонів, які

намагаються заморозити воду у хмарах, щоб не дати їй упасти на землю, аби там утворилася посуха і зійшла мара на людей. Спалахом блискавиці Перун у небі відкриває справжнє Небо – оселю богів, котру показує в мить свого гніву. То грізне знамення для людей, щоб не грішили [2, с.32]. У поезії Дніпрової Чайки грім і блискавка також наділені руйнівними та загрозливими силами, яким протидіє очисна сила дрібного дощу.

Небо обожнюване слов'янами здавна, тому що з нього йде світло, тепло й життєдайна волога – дощ [7, с.50]. У поезії «Бажання» Дніпрової Чайки вказує на рятувальне значення дощу і його народження в хмарах:

Хотіла б я хмарою бути:
Повільно по небу пливти,
Щоб звисока бачить, де треба
Доконче дощем допомогти [3, с.232].

Тут поетеса порівнює себе із хмарою, персоніфікуючи цей образ. Відомо, що хмара здавна була символом родючості. Тим, що вона на небі, то вода з хмари – від бога; дощ – подарунок доброго бога. Образ давньослов'янської язичницької богині Хмари досліджує в народних піснях Іван Нечуй-Левицький. Образ білої дівчини, яка пере сорочки, пливе по річці і бере з неї воду, гасить пожежу, тоне в Дунаї – то міфічна богиня Хмара, що пливе по небу, гасить блискавиці і пожежі від них, рятує землю від палючого сонця і розходить по землі водою [7, с.41]. Саме такою постає хмара в поезії Дніпрової Чайки «Бажання», що вказує також і на фольклорні мотиви цього твору.

У поєднанні з хмарами небо стає символом родючості і багатства: дощ запліднює Землю, вона стає «важкою» (вагітною) і т.п. [6, с.170]. Хмари у Миколи Вінграновського здебільшого виконують роль посередника між землею та небом, яке посилає на землю життєдайну вологу:

Хмара,
наче піп, від небокраю
Зупинилась слізно на городах [1, с.58].

У цих рядках сльози символізують дощ, а порівняння хмари зі священником указує на її основну функцію й рятувальне значення для землі, тобто зволоження. Таким чином, земля й небо тісно пов'язані між собою, хоча разом з тим перебувають в опозиції стосовно одне одного.

Логічно, що найархаїчнішим космогонічним уявленням було протиставлення «Небо – Земля». На певних дуже ранніх стадіях існував культ Неба і його дружини – Матері-Землі [2, с.331]. З інших джерел відомо, що животворна сила сонячних променів та дощових злив, що спадають з неба, породили в давніх українців уявлення про шлюб Неба (чоловіча стать) і Землі (жіноча стать) [6, с. 170].

У поезії М.Вінграновського «Лягла зима, і білі солов'ї...» за допомогою асоціативної метафори, що семантично наближена до міфу, констатується взаємозалежність землі і неба, взаємодія котрих є запорукою існування всього живого на землі:

В холодні землі взулися гаї.

І стали біля неба, як стояли [1, с. 297].

На противагу таким життєстверджуючим мотивам, індивідуально-авторське трактування міфологеми неба М.Вінграновським дещо відрізняється від традиційного. Зокрема, хмару поет наділяє лихими, зловісними, жорстокими рисами:

І хмара ріжеться кривавими рогами

В безнебнім небі чорними шляхами,

І тиша спить, і віти, і вітри [1, с. 188].

У цій поезії («Ніч Івана Богуна») автор прагне передати жорстокість пекельної битви козаків із татарами, а тому використовує художній прийом паралелізму, коли навіть природні явища уподібнюються людям і підсилюють враження від кривавої картини. Оксиморон «безнебне небо» символізує втрату, пустоту, безглуздість та розчарування. Безжалісність та байдужість навколишнього світу підсилюється за допомогою однієї з фігур поетичного мовлення – полісиндетону «і».

Тривожні мотиви у зображенні хмар використовує і Дніпрова Чайка:

Кругом мряка, кругом хуга
І мороз лютує,
Наганяє вітер тучу,
Дерева турбує [3, с.182].

Фольклористичний опис зимової картини засвідчує традиційне вживання архетипного образу неба, в якому туча несе особливе смислове навантаження. В уявленні наших пращурів туча дуже відрізнялася від хмари. За стародавніми уявленнями, дощова туча уподібнювалася величезному змієві, що випиває моря, ріки та озера, дугоподібний хвіст якого сяє всіма барвами. Тучі робляться з диму, який чорти зносять по маленьких шматочках під небеса. Велетенськими градовими тучами керують відьми. А як буває в нечистої сили весілля, так тоді вони збирають багато снігу і крутять ним на землі – того й завірюха [2, с.562].

Для міфологеми неба характерна персоніфікація, оскільки цей архетипний образ має властивість набувати рис живої істоти. Скажімо, в поезії «Вечірне» М.Вінграновський зображує небо у людській буденності, створюючи свій власний міф:

Над селами й полем вечеряє небо,
Вмокаючи в ріки хлібини хмарин [1, с. 61].

Зв'язок неба із ріками та морями очевидний – хмари живляться водою, щоб потім пролитися дощем. У прадавніх слов'ян існувало також й інше уявлення про зв'язок неба з водою. Світло-голубе, яскраве небо знаходиться за хмарами або дощовим морем; щоб досягнути царства Сонця, Місяця і зірок, треба перепливати повітряні води. Таким чином, небо уявлялося островом, оточеним з усіх боків водами [2, с. 331]. Образ небесної води зустрічається і в ліриці М.Вінграновського:

Синій сон у небесному морі,
Сплять часи, і віки, і літа [1, с. 72].

Емоційне поглиблення смислового зв'язку у цих рядках відбувається за допомогою алітерації на «с», а кольорова ознака сну відповідає кольорові неба й моря, вказуючи, таким чином, на їхню єдність.

У Дніпровій Чайки можна зустріти протилежний образ – небесний вогонь. На відміну від традиційного змісту цього образу (невизначений простір нагромадженої з повітря маси, кулеподібної форми, яскраво-світлої і вогняної барви, що має властивості вогню [5, с.218]) авторка наділяє його символічним значенням:

Та коханий про те,
Мабуть, дбати не хтів –
І небесний вогонь
Самохіть загасив [3, с.240].

Таким чином, небесний вогонь тут символізує кохання, а його погашення означає втрату цього почуття. Недарма огонь за найстародавнішими космогонічними поглядами давніх українців – первісна матерія чоловічої статі, що, поєднавшись з Даною, утворила Любов, Землю та всі речі на ній [6, с.173].

У поезіях М.Вінграновського зустрічається також думка, що небо не одне, небес багато. Множинність небес відома з перших віків християнства, що спиралося в даному разі на слова святого апостола Павла з 2-го вірша 12-го розділу другого послання до коринфян: «Я знаю чоловіка і Христі... був узятий до третього неба» [5, с. 218]. «Заповіти 12 патріархів» і «Сходження Ісаї на небо» описують сім небес. Вчений-проповідник Симеон Полоцький (XVII ст.) визнає «трое небес: емпірейське, нерухоме найвище, кришталеве, яке рухається з невимовною швидкістю, і твердь, розподілену на два пояси – пояси зірок нерухомих і пояс планет» [2, с. 514]. А от Іоаникій Галятовський у творі «Душі людей померлих» налічує одинадцять небес [5, с. 218]. Трансформуючи ідею множинності небес, М.Вінграновський в поезії «Кінотриптих» подає свій варіант цієї міфологеми:

Триста розлук поміж нами було,
Триста прощань поміж нами.

Триста небес понад нами сплигло –
Сонце закрили плями [1, с. 132].

Анафора служить для емоційного та смислового підсилення, яким автор показує силу почуттів, їх історію та фінал, а також відображає причинно-наслідкові зв'язки – дія трьохсот небес спричинила появу плям на сонці, що символізують смуток на серці.

Неодноразово у ліриці М.Вінграновського зустрічається образ небесної дороги. Дорога співвідноситься із життєвим шляхом, шляхом душі у потойбічний світ і семантично виділяється у перехідних ритуалах: похоронах, деяких сімейних обрядах [2, с. 163]. Український поет переосмислює цей образ і подає його у міфопоетичному ракурсі:

І зібралась, чи збирають-збиралася
У дорогу неба течія [1, с. 299].

Небесна дорога також асоціюється із божою дорогою. Це скупчення зірок нині найчастіше називають Чумацьким Шляхом, бо в недалекому минулому воно було дороговказом для чумаків, які їздили у Крим по сіль. Небесну дорогу, яка ніби всипана зоряним пилом, особливо добре видно, коли немає Місяця або коли він щойно народжується [2, с. 36].

Так, М.Вінграновський відповідно до уявлень давніх слов'ян відтворює образ Чумацького Шляху («І світить Шлях, що із Варяг у Греки [1, с. 351]»), вказуючи на його основну функцію – орієнтир у дорозі.

Із образом небесної дороги опосередковано перегукується образ небесних вікон, який зустрічається у творах Дніпрової Чайки (Щоб бачити небо, єдине / Віконце малесеньке є [3, с.208]). Небесні вікна – один із найважливіших міфопоетичних символів. Не тільки з Сонцем, а й із Місяцем і зірками в давнину була пов'язана думка про небесні вікна. Небо – терем Божий, а зорі – вікна, з яких дивляться ангели. Предки були переконані: як тільки народиться людина, то Всевишній прорубує в небі віконечко і садовить до нього ангела дивитися за ділами народженого протягом усього його життя [2, с.329].

Отже, образ неба в поезії Дніпрової Чайки та Миколи Вінграновського подається у міфопоетичному руслі, митці використовують схеми первісного мислення, архетипні образи й мотиви, ритуально-змістові засоби для творення власної міфологічної моделі світу. Небесна стихія несе закодовану інформацію про світосприйняття наших предків, цінності та людський досвід. Небесне і земне в поезії М.Вінграновського та Дніпрової Чайки не протистоять, а взаємодіють у зримих і відчутних формах життя, яке через постійне відродження в закономірному колообігу складає вічність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінграновський М.С. Вибрані твори: У 3 т. – Т. 1: Поезії / Вступна стаття Т.Салиги. – Тернопіль: Богдан, 2004. – 400 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. – Вид. 2-ге, стереотип. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
3. Дніпрова Чайка. Вибрані твори / Упоряд., підготовка текстів, передм., приміт. Н.Вишневської. – К.: Дніпро, 1987. – 279 с.
4. О'Коннелл М., Эйри Р. Знаки и символы. Иллюстрированная энциклопедия / Марк О'Коннелл, Раджи Эйри: [пер. И. Крупичевой]. – М.: Эксмо, 2009. – 256 с.
5. Міфи України. За кн. Георгія Булашева «Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях» / Пер. Ю.Буряка. – К.: Довіра, 2003. – 383 с.
6. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. – К.: Велес, 2007. – 240 с.
7. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / Упорядник Кононенко О.А. – К.: Асоціація ділового співробітництва «Український міжнародний культурний центр», 2008. – 784 с.

Ключові слова: *образ місяця, міфологема, символ, міфопоетика, світобачення.*

Ключевые слова: *образ луны, мифологема, символ, мифопоэтика, мировоззрение.*

Keywords: *image of the moon, mythologeme, symbol, mythopoetics, world view.*

Цепкало Т.О. Міфологема неба в поезії Дніпрової Чайки та Миколи Вінграновського // **Матеріали 7-ої міжнародної науково-практичної конференції «Перспективные вопросы мировой науки»** – Софія: «Бял ГРАД-БГ», ООД, 2011. – Том 21. Філологічні науки. – С. 74-80.